

vagy ősszel, mikor elindulnak
márványt faragni.
Ezek az emberek soha meg nem halnak.

VIDÉKÜNK

Nem álmodok, ott a hajlásban ér cserren,
valahol gyomok közt megtokik,
megáll, lomha szelek majd tovaviszik.

Pásztor magasul a dombon, kongat nyája.
Ikonok a fákon, Nyugat dobol,
nyí, sínek mentén, hová lohol?

Átfújja kunyhók, csontok eresztékeit,
miként sarjak a mélyben, szó erjed,
oceán hallik, kerget

az idő, friss sereget. Most faragott
súlyos botunk, most nyitottunk könyvet.
Megvan jussunk, nem ittuk el az ökröket.

Pasztellfoltok villannak, cserepek
égnek, szívekre reflektoroznak,
látni hervadását szegényarcoknak.

Ez itt a teljes élet. Fák a földig
nyújtóznak, súgják az ígét, titkosat,
mit értnek. Erre most magasak

a felkivánckozó jelek. Redves szint alatt
kék tüzek lobbannak. 36-ot írunk,
Szlovenszkóról világba indulunk.

SZEMPONTOK A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM FEJLŐDÉSÉHEZ

Irta: PEÉRY REZSŐ

1.

Van-e téma, amitől a magyar szellemiség vezető köreiben jobban félnének, mint a „szlovenszkói magyar irodalom“ kérdésétől? A félelem az izlés és az igényesség megokolt tartózkodása a bizonytalan sorsú kezdések ifjú zürzavarától. 1918, a Monarchia felbomlásának éve csúcsponton találta a magyar irodalom huszadik századbeli nagy korszakát. Az impériumváltozás óta a magyar kulturfolyamatosság megszakadt. Amiről Toldy Ferenc 1872-ben, egy Kisfaludy társaságban mondott beszédében óvta a magyarságot,* az bekövetkezett: a magyar néptest je-

*„Perceink drágák s minden igyekvésünk, mely csupán személyes szellemi őstőneinkre s jó kedvünkre hallgat és nem önfenntartásunkat tartja szem előtt, tervszerűleg, rendszeresen: elkéshetik s nem lesz képes elfordítani tőlünk azon gyászidőt, melyben államunk széthullva, nemzetünk már csak mint nép fogná, idegen kegyelemből, tengetni — ki tudja meddig? — életét?“ (Toldy Ferenc: Elnöki megnyitó beszéd a Kisfaludy-Társaság XXIII. közgyűlésén. 1872 febr. 11-én. Irodalmi beszédei 2. kötet 423. oldal.)

lentős része elvált a magyar államiságtól s azóta egy új életformáért való küzdelmet kell végigcsinálnia, a nem magyar államkeretben tisztán népiségében magyar életformáért való harcot. Az új magyar létformák s a párhuzamosan élő magyar kulturák kísérleti korszakát éljük azóta. Persze minden kétséget kizár az, hogy ahol az új magyar kulturakorszak mélyen eresztette le gyökereit, ott a magyar irodalom élete egységes maradt. Ahogy bizonyos az is, hogy az irodalom csúcstelenségei egy láncot alkotnak. Az új transzylvániai magyar irodalom fellendülése mögött ott hat még ma is a *Nyugat* hagyomány, melynek az irodalomszervező *Kuncz Aladár* személyes megtestesítője, őrzője és továbbadója volt. S a szlovenszói *Szenes Piroskának*, *Forbáth Imrének*, *Győry Dezsőnek* a Nyugat korszakban s a magyar avant-garde mozgalmakban vannak gyökereik. A száműzöttek legjelesebb képviselői szinte végzetesen hordják szellemi alkatukban, látásmódjukban, idegeik és ösztöneik mélyén a nagy korszak alakító hatását. De a vulkanikus csúcsok alatt új tájak alakultak, ismeretlen és különböző jellegű vidékek — ilyen értelemben találoan beszélt *Barta Lajos* 1926-ban a magyar szellemiség Trianonjáról. Két ködös és kaotikus évtizedben a magyar kultúra új őskora keletkezett, hét kilométernyire az anyaország határától egy amorf ősvilág, aminek irodalomtá-ütésétől némi joggal fáznak a magas irodalmiság éber őrzői. Talán elfelejtik, hogy ez az irodalom egy tájékozatlan és zűrzavarban élő néptest első eszmélése csupán, egy szokatlan és meglepetésszerű történelmi próba kísérőjelensége. Próbáljuk ebből a szempontból tisztázni életünk és irodalmunk alapkérdéseit.

Amióta, — *Lukács György* után — *Szerb Antal* az irodalomszociológia fontosságát és termékeny munkamódszerét sikeres művével igazolta, közhely számba menő megállapítás, hogy az irodalmi terméket alakítóan befolyásolja az a társadalmi és kulturális légkör, amelyben megfogant. Így bizonyos dolog az, hogy a tájainkon felnőtt irodalom sorsát alapvetően határozta meg az a kulturális felkészültség, az a társadalmi környezet, az a kultúrhagyomány, az a szellemi légkör, amit 1919-ben a magyar államiságtól örököltünk. Az irodalmi kultúra kérdése a városi fejlődöttség, a városiasság problémája elsősorban. Ady 1911-ben így irt erről a kérdéstről: „Ma Magyarország: a városok, a készek és a leendőök, ők a kultúra, ők a magyarság... A városos Magyarország, talán utolsó lehetősége és kerete egy lehető Magyarországnak, ébredjen, eszméljen egy kicsit. A városok felejtsek el végre már, hogy valamikor csak vármegyei urak vigadó-helyei voltak csupán, hetenkint, vásáronkint, alkalmakkint... A városos Magyarország döntse el, mert csak ő döntheti el, a demokrácia, a kultúra s ha úgy tetszik — a magyarság sorsát.“ (*Világ: A városos Magyarország*) Ady szava a városos Magyarországról kései kritikája volt annak a központosító törekvésnek, mely a városos Magyarország helyett, — tán történelmi szükségből a végek kárára vitte véghez a központ fejlesztését. Így határozza meg mai kulturánk sorsát a volt Felvidék szerencsétlen városolitikája, a központtal nem arányos városfejlesztése. Ha mondjuk Kassa a XVIII. század végén, tehát a Magyar Múzeum korában éppannyira kulturaközpont volt, mint Virág Benedek Budája, vagy Bolyai Vásárhelye, egy évszázad történelmi eseményei a helyzetet alapvetően változtatták meg. A transzylvániai városok történelmi izoláltsága s szerencsésebb nemzetiségi összetétele itt nem azonosítható a mi helyzetünkkel. S gondoljuk meg: tudott volna-e Tamási Áront, Kós Károlyt, Nyirő Józsefet stb. s európai rangú folyóiratkulturát termelni Transzylvánia, ha nem lenne kulturájának olyan hagyomá-

nyos védbástyája, mint a transzylvániai városok? A mai Szlovenszko városias magyarsága nem volt olyan szerves és kifejlett, hogy hordozója lehetett volna egy nivós, új magyar periférikus irodalmiságnak. A térkép persze szinte mehökkentően ellentmond urbanitásunkról képzett negatív véleményünknek. Igen, volt fejlett városiasságunk, de itt többnyire a történelmi fejlődés menetétől és az európaisodás folyamatától elzárt vagy elzárkozó, nemzetiségileg szigetlétet élő régi magyar középosztály sáncolja el pusztuló sorait. Véletlen-e, hogy mindezekig nincs tulajdonképpen magyar kulturaközpontunk, véletlen-e, hogy a városok versenyében bizakodóan nézünk mondjuk az elhanyagolt nagy magyar parasztváros, Érsekújvár felé? Véletlen, avagy szimbolikus ítélet sorsunkról? Tér, szellemi mozgáslehetőség, visszhang, urbánus hangerősítő, városi igény — enélkül az író csak bujdosó lehet. De bujdosásra csak a legerősebbek születtek. S mi lett volna Csokonaiából, ha húsz évvel később születik ismételtetik a meddő kérdést irodalomtörténészeink. S a sztatikus helyzethez vegyük hozzá a történelmi folyamat sorsalakító elemeit: a kultúrmorfológiánk és a közéleti publicisztikánk duzzasztó témáját: a kisebbségi magyarság elszegényedését, a 200 ezernyi középosztályi és hivatalnok-magyarság repatriálását, a politikai közjátékot, a magyar zsidóság izolálódását — s nem lesz többé rejtély az, amivel irodalmi életünkben találkozunk. Sajátságos harcot tükröztet irodalmunk, — a városiasság és vidékiesség egyenlőtlen küzdelmét, ahol az urbánus szellem egyenlőre kilátástalanul támad, tör ki a vidéki korlátok börtönéből, hogy erejét és kedvét vesztve zuhanjon vissza. Ilyen városi támadás volt legjobb íróink kiállása, ilyen volt a kassai urbánus irodalmisági kísérlete a huszas évek derekán, az *Uj Munka* halálugrása, a haladó fiatalok *Sarló*-mozgalma a harmincas évek elején. S ma már tudjuk, hogy a néhai kúria Szentivánban egy fejlettebb magyar kultúra, a város felé nézett. A magyar irodalmiság szempontjából fantasztikus dolog történt két évtized óta: a vidék eredményes lázadása, a vidék, a periféria konzerváló erejének győzelme egy új vidéki tenyészkultúra kivirágzása. De itt már a szellem földrajzának fogalmait kell használnunk. A vidék a látkör makacs szűkülését, a kulturális önellátás és bezárkózottság gyakorlását jelenti — mégha városból csinálják is. Így amit ma szlovenszko magyar irodalom fogalmán ismerünk, az nem egyéb a mozdulatlan vidékiesség kultuszánál, az nem más, mint a vidékiességet megszilárdítami óhajtó kísérlet egy ingyen kapott missziós lehetőség kihasználásával, a magyar értékkála törvényeinek megkerülése egy földrajzi adottság s a nemzetiségi küzdelem leple alatt. Hogy a félreértéseket elkerüljük: az önmagáért való városimádatot, ezt a korszerűtlen nosztalgiát — ma épúgy vidékinek lehetne minősíteni, nálunk ugyancsak hiábavaló bovarizmusnak, mint az újabb fajlemélettel injektíozott történelmi konzervativizmust. A város, az eszmék és kulturák motorja, az élő kriticismus szelleme hiányunk, a városé, mely népünk életkérdéseit megmutatta, mely irodalmunk sajátos ízeit megneemesítette volna. Példát mondok: a szlovenszko irodalmiság értékes zsenéit, — *Mécs* papos, expresszionista humanizmusát többek között — a száműzött fóruma mutatta fel elsőnek, *Gömöri* Jenő hamar elhunytó „Tüze“. A vidéki irodalmiság viszont nem kap távlatot önmaga problémáihoz, nem tudja kiaknázni azt a témaérdekességet, amelyben él, mert éppen hamis tudattal éli meg. A vidéki irodalom így kerül távol a tértől, időtől, néptől, melyben él, élete társadalomtudományi dokumentuma a „lesüllyedt kulturjavak“ másodvirágzásának. Város és vidék aránytalan küzdelme határozott meg nálunk majdnem két évtizedet. Ez talán első-sorban oka az urbánus szellemiség emigrációs kényszerének. *Márai*, *Kom-*

lós, Simándy talán eredménytelen hivatást vállaltak volna, ha itt akarnak maradni. Budapesten futja ki szellemi formáját Szvatkó Pál, itt lett komoly íróvá Szenes Piroska. Forbáth, Györy, Vozári a belső emigráció kenyerét eszik. — Ime majdminden komoly értéket felsoroltunk, a megalkuvás nem boldog sorsú utasait kivéve, akiket lassan emészti a környezet, amelyet vállaltak. Lázadó város eredményes kulturharca a vidéki horizonttalanság, eszméletlenség, bénaság ellen: ez a kulturpolitikai lehetősége irodalmi viszonyaink eredményes változásának. Mert a Puszták népét és a Polgár vallomásait nemcsak nagytehetségű írók írták, hanem városon írták, a merész szellemi szabadság urbánus légkörében.

2.

Az irredenta költészet gyors letűnte után itteni magyar irodalmunk a sziget-szellemiség jegyében született. Tény az, hogy a magyar irodalom itteni missziós tudatát és különös jellegének vallását a haladó arcvonal hívei hirdették legigenlőbben. Ez a sziget-szellemiség elhagyatottságunk legvigasztalanabb éveiben alakult ki. Azokban az esztendőekben, amikor úgylátszott, hogy a magyar irodalom ténylegesen a babitsi ezüstkör béfejező nyugalmát éli. Milyen felszabadító élmény ma Németh László szavait idézni erről a korszakról, mely egy nemes szellemű, de az élettől elzárt esztetikai aszkétizmus elveit vallotta akár az izlés nagy puritánja, aki mögötte állt: Osváth Ernő. Tényleg a kristálylapok művészete volt, háttá mögött a társadalommal, melyet Szekfű neobarokknak nevezett el. Mi akkor társadalmi és nemzeti katasztrófák szörnyű eredményeire ébredtünk barbár elhagyatottságunkban. Új államra dolgos szívósságú és józan okosságú új népekkel — hátunk mögött az állami magyarság összetört életformája, körülöttünk a passzív rezisztencia, a dac bölcsességben megfogyatkozott Garamvölgyi Adámjai. Körülöttünk a tehetetlenség, alul az ismeretlen nép jajszava, az új határ mögött a neobarokk úri architektúrája. Ebből a helyzetből született a szlovenszkóiasság, a szlovenszkói irodalom szeparatív *jelszava*. Györy Dezső hitvallása versben, Simándy, Komlósé, Fábryé publicisztikában fejezte ki ezt a humanista célzatú magyar programot. A haladószellemű fiatalság kiállása fűtötte ezt a kisebbségi messianizmust a huszas évek derekán. Nem véletlen, hogy íróink: Darkó István, Tamás Mihály, Szvatkó Pál, Szenes Piroska ezekben az években a szigetprogram művészi kifejezésén dolgoztak. A politikailag demokratikus államkeretben tovább él a magyar sorsírók hagyománya. Ha ezt a szigethitvallást elemezzük, nem nehéz felfedni benne Ady Endre társadalmi radikalizmusának, új magyar embereszményének, Móricz Zsigmond parasztdemokratizmusának, Szabó Dezső ellentmondásos lateiner-szocializmusának elemeit. Nem véletlen, hogy a három név nálunk kovácsolódott egygé. Szlovenszkói szeparatizmusunk önkéntelen tüntetés volt a látszólag eltemetődött magyar humanizmus és realizmus mellett, amikor kúsza új helyzetünkben nem adott kérdéseinkre választ a magyar szellemiség jelene, melyben ködös, kaotikus sorsunk sötétségének fájó ellentéte volt a kristálylapok hideg ragyogása.

A szlovenszkóiasság öntudatlan, burkolt tüntetés valamilyen irodalmi túl célért: az egészségesebb és józanabb, okosabb és korszerűbb magyar életformáért. Tehát ideológia, mely ha talán irodalmilag nem tudta magát olyan méltóságosan manifesztálni, mint a Kós Károly és Makkai transzylvánizmusa a gyengébb irodalom ellenében *realista életreformot hozott* s mindnyájunk életét *megkönnyítette*. Nem véletlen, hogy e szeparatizmus legkomolyabb, művészettel ihletet irodalmi termékét, az *Új arcú magyarok*-at Móricz olyan áradó, forró szeretettel köszöntötte: hi-

szen a sorok mögött ismerős szellemet látott, egy új magyar realizmus sugallatát.

A szlovenszkói irodalom azóta humanista, eredendő célkitűzéseit feladta, de szeparatista jellegét megőrizte. Próbáltuk hangsúlyozni, hogy a szlovenszkóiség *raison d'être*-je, a szigetkényszer az egyetemes magyar szellemiség hagyományainak vállalása volt, a magyar emberiségé. Elzárkózás a magyar kultúra utolsó nagy parancsa, a magyar demokrácia érdekében. Izolálódás az egyetemesség hagyományai érdekében, az ezüstkor termékeny meddősége idején. Amikor úgy hittük, hogy a magyar eszmélkedés útját odaát befűtta a hó. Ma a helyzet érdekes fordulatát éljük meg. *Igénk, amelyeket gyerekesen dadogtunk évekkkel ezelőtt, klasszikus kiformáltságban állnak talpra egy nemzedék arcvonala előtt.* Ady hagyománya kibőjtölte a legsötétebb magyar esztendőket, Jászi igéi, mint Schöpfung mondja — noha szerzőjük nevét említeni nem szabad — országszerte felvetik fejüket. S az új magyar irógeneráció, a városi épűgy, mint a népi a magyar és társadalmi sorsprobléma elszakadt szálaít keresi. A Kölcseyek magános zaklatottságának bíráló heve és eszmei gazdagsága süt át az Illyés-nemzedék termelésén. A politikai sorompókon át a demokratikus eszmélkedés, a népi szocializmus heve és lendülete. A magyar realizmus, a kisebbségi génusz pislákoló fényeit egy nép legtehetségesebb, legderekbabb fiai próbálják szittani, hogy a bizonytalan sorsukat megvilágítsák. Tökéletlenül, gyarló ambícióval végzett küldetésünk kora lejárt. Itt az ideje, hogy szeparatizmusunkat a magyar haladó szellemiség egyetemes programjával váltsuk fel. Ady küldetése elvégezte körforgását. Ma emelt homlokkal vállaljuk részünket benne.

3.

Nézzünk most hátra, a mi vonalaink felé. A szlovenszkói magyar irodalom a huszas évek végén, a harmincas évek elején vette friss indulását, adta ki azt a pár művét, amit nyugodt lélekkel felmutathatunk. Ismeretes, hogy azóta milyen rohamosan rosszabbodtak körülményeink. A szlovenszkói szellemi életben azóta csak a publicisztika vonalán tudunk örvendezni változásról. Az alkotótehetségek maroknyi hada egyedül áll. Fiatal éveit éli s mégis szokatlanul gyenge, mondanivalóban, vállalásban és esztetikai formában egyre hanyatlóbb. Ami történik vele, az még a régi eszmei lendítőerő holt futása. Tehetséges embereket nélkülözünk egyszerűen, vagy az irodalom mögött lévő hevitő erők melegségét? Ugyhiszem elsősorban az utóbbit. Ebben a korszakban, amikor a legjobb magyar szellemi alkotásokat szinte szétfeszíti a tájékozódni akarás nyugtalansága, új történelmi perspektívák feszítő ereje, szívós eszmélkedések dinamizmusa, irodalmunk mögött nincs létértelem, nincs idegekkel lereagált alkotógondolat, nincs éltető eszmei nyugtalanság. Irodalmunk legnagyobb része egyszerűen periférikus termelés lett, melyet piétásból fogyaszt a magyar közönség. Irodalmunk másodsor is vidéki lett, formakulturájában, stíluséberségében, mondanivalójában harmadrendű. Tíz írótól eltekintve amolyan tömegsport. Ha a kultúra és a városiasság hiányáról beszéltünk eleddig, akkor most a magyar tájékozási kortól való lemaradást említjük harmadik hiányzó pillérnek. A szlovenszkói magyar irodalom irodalomnak ma már tarthatatlan — legfeljebb egy korszak érdekes dokumentumaként lehet szeretni. Hiszen legtöbbször csak a provincia szellemi késétségének jele az ma már.

Osváth Kálmán mondta a transzylvániai íróknak: olyan irodalmat kell létrehoznunk, mely nem abból élösködik, hogy a sorompók le vannak zárva. S a transzylvániai irodalom ép' a sorompókon túl győzött. Mi még

nagyrészt a sorompókból élünk. Innét állóviz-szellemünk, késetttségünk, gyengeségünk. Itt az ideje annak, hogy feleresszük a sorompókat az új magyar irodalmiság emberi szelleme és friss igéi előtt. Nyugodt lélekkel állíthatjuk: az az irodalmi korszak, amikor a dilettantizmust mint egy nép életakarátának, nemzetiségi életnyilvánításának jegyét tűrni lehetett lejárt. Mert ha dilettáns mű tanított meg olvasni, ma eliszonyít az olvasástól. A város kezdte az irodalom lázadását az emberibb magyarság nevében. Fiatal magyarok városos, nyugtalan szelleme őrizte kietlen években a humanista, haladó magyar kulturhagyományt. Tudjuk, hogy a magyar radikális fiatalok mozgalma annakidején nem tudta kellően értékelni a művészi teremtés intenzív levét. Viszont ma nyugodt lélekkel látja eszméi igazolását. Ma emelt hangon teszi meg számonkérését. Magyar humanista szigetideológiát hirdettünk, nem a vidékiesség szeparatista elzárkózását. Hiszünk a magyar haladó kulturhagyományok szlovenszkói ujjáéledésében, éppen ezért vetjük el a hivatalos irodalomszervezés vidéki parancsuralmát. Egészséges regionalizmust kérünk tőletek s ti provincializmussal feleltek. Nyitott ablakokat Európa felé — ti vidéki szellőzetlen szobáitokat a germán romantika eszmegőzével telítettétek. Ámde elérkezett az a pillanat, amikor ez ellen a embertelen eszmeköd ellen egyformán lázad a középeurópai népek józan fiatalsága.

Irodalmunk minden eddigi igaz tehetsége a városos magyarság sorraiból való. Irodalmunk egészségesebb életszakaszát csakis ennek a nyugtalan, szabadsággravagyó emberfajtának új talpraállása teremtheti meg. Az író háttér, környezet, kultúra, eszmei harc, ösztönzés nélkül bujdosó. Próbáljuk a komoly háttérrel megteremteni. Nem a szlovenszkói magyar irodalom számára, hanem a magyar irodalomnak Szlovenszkon. Ha eddig a kísérletező irodalomtól életmegoldást kaptunk, adjunk életmegoldást egy új magyar irodalom számára. Nyissuk meg ablakainkat az új középeurópai gondolat, a testvérnépek irodalma és az anyaország-beli új arculatu eszmélkedés felé, (hiszen egyszer a miénk volt az). Akkor joggal elvárhatjuk íróinktól a „nagyot és szépet, emberit s magyart.“

EGY ÓRA A CSÁKY-UCCAI KORCSMÁBAN

Irta: DÉRY TIBOR

Alighogy Parcen-Nagy és Pizsk dr. leült egy asztal mellett, a pincér, aki ezuttal létrán állt és színes plakátokat szegezett a falra, le-mászott a létráról s az asztal mellé állt beszélgetni. — Rég tetszett nálunk járni, doktor ur! — hajolt meg a pincér Pizsk felé fordulva. Parcen-Nagynak úgy rémlett, mintha a megszólított intene a pincérnek; feléje hunyorított alig észrevehetően vagy a fejét rázta tagadóan vagy talán az arcán futott végig, mint egy rebbenés, egy kis tiltakozó mozdulat; visszamenőleg már nem emlékezett pontosan s akkor rövidesen elfeledkezett észrevételéről, amely az első pillanatban kinosan érintette. Tény, hogy a pincér rögtön elfordult Pizsktól, mint aki észrevette a jeladást, ha ugyan egyáltalán ilyesmiről volt szó; lehet, hogy csak egyszerűen a tárgyra tért. — Nagyságos ur körülbelül két hete itt járt nálunk — kérdezte —. Ennél az asztalnál méltóztatott ülni. — Parcen-Nagy nem felelt. — Emlékszem a nagyságos urra — folytatta, — mert egy könyvben lapozgatott, amit én is olvastatok most odahaza,